

BAKÓ ENDRE

ÉVTIZEDEKIG EGYSZEMÉLYES INTÉZMÉNY VOLT JUHÁSZ GÉZA PÁLYAKÉPE, HALÁLÁNAK NÉGY ÉVTIZEDES ÉVFORDULÓJÁN

Neve összeforrt a huszadik századi debreceni irodalom fogalmával, az Ady Társasággal, az *Új Írók* könyvsorozattal, a Csokonai-kutatásokkal. 1894. december 20-án született Debrecenben, keresztlevele Juhász Sándor Géza névre van kiállítva, akárcsak minden hivatalos irata. Tanár, irodalomszervező, költő, kritikus, egy időben politikus, irodalomtörténész professzor volt egy személyben. Rengeteg áldozatot hozott a város, a közösség javára, ami bizonyára elvonta a személyes alkotómunkától. Egy 1951-es önéletrajzában, felsorolva szerteágazó társadalmi teendőit, maga is utalt erre. „Jelenleg csakugyan sok halmozódik rám: egyetemünk rektora vagyok, minttanács tag a népművelési bizottság elnöke; az egyetemi pártszervezetnek újjáalakulása óta a bölcsészeti alapszervezet elnöke, ugyancsak elnöke az MSZT-nek, a debreceni Írói Munkaközösségnek, választmányi tagja az Irodalomtörténeti Társaságnak, s tagja az Akadémia irodalmi bizottságának. Sok ülés, tárgyalás, s a tudományos feladatok folyton tolódnak el, még oktató munkámmal is állandóan elégedetlen vagyok.”¹ Ám ennek ellenére megvalósította önmagát!

Dédnagyapja még számadó juhász a Hortobágyon, nagyapja földműves kisbérllő, édesapja vasúti (fő)kalauz, anyai ágon gubás kisiparosok a felmenői. Akárcsak a nála néhány évvel fiatalabb Veres Péter vagy húsz kilométerrel arrább, ő is gyermekfővel elhatározta, hogy író lesz. 10-11 éves korától fogva írta, illusztrálta és maga kötötte be zsengeit.² A debreceni Református Kollégium Főgimnáziuma nevelte a hagyományok és a klasszikus népiesség tiszteletére. Jó tanuló volt, az alsóbb osztályokban csak rajzoló mértanból nem kapott jelest, a felsőbb osztályokban mennyiségtanból és – meglepő módon – a bölcsészeti előtantárgyakból. Testgyakorlásból viszont az elégséges kalkulussal végigkísérte, mígnem az utolsó évben, nyilván tudócsúcsurutja miatt, felmentést kapott. Jelessel érettségizett. Mint általában lenni szokott, hatodikos korában kapcsolódott be az önképzőkör munkájába, s a díszközgyűlésen *Temetés* c. versét olvasta fel. A következő tanévben alelnök lett, s az Emlékkönyvben megörökítették három versét. Az 1911/12-es

¹ Önéletrajz, 1951. jan. 14. Debreceni Irodalmi Múzeum (a továbbiakban DIM) K. X. 86 33. 20/ 25.

² JUHÁSZ Izabella: Juhász Géza (1894–1968) In: *Juhász Géza Emlékkönyv*, Debrecen, 1975. A továbbiakban J. G. Emlékkönyv.

tanév első félévében az önképzőkör munkája zavartalanul folyt. „A második félév folyamán azonban a tisztikar oly helyzetbe jutott, hogy az önképzőköri munkásság eredményes továbbvezetésére nem érezte magát alkalmasnak. Az 1912. évi február 12-én tartott választmányi ülésen bejelentette lemondását. (...) A tanárkari gyűlés jóváhagyólag vette tudomásul a közgyűlés intézkedését, s mivel úgy látta, hogy a békés önképzőköri munkásság új tisztikar esetén nem lenne biztosítva, a rendes önképzőköri életet ebben az iskolai évben megszüntette.”³ Az ügy háttérében az Ady költészete miatt szembekerült tisztikar és tanári kar vitája állt, amint arra Juhász Izabella utalt, ám nem tudjuk pontosan, mi volt benne Juhász Géza szerepe. Tudjuk viszont, hogy az 1912/13-as tanévben titkárnak választották, a heti gyűléseken szorgalmasan bírált, s öt versét és két bírálatát találtak méltónak megörökíteni az Emlékkönyvben. 1912. november 2-án az önképzőkör Babits-estet tartott, melyen Juhász Géza olvasott fel ismertetést a költőről, diáktársai több Babits-költeményt adtak elő. A *Danaidákat* Dienes Barna és Juhász Géza olvasta fel, majd a *Két nővért* ugyancsak ő interpretálta. 1912. december 7-én a fiatalság külön ünnepély bevételével járult hozzá a sárospataki Erdélyi János-szoboralaphoz: részletet mutattak be Babits Mihály *Laodameia* c. drámájából. E vállalkozás motorja Dienes Barna, (a későbbi amerikai magyar püspök) volt, Juhász Géza az ünnepségen *Kívül a kerten* c. novelláját olvasta fel. 1913. január 18-án rendezték a második irodalmi estet, az irodalmi előadással ismét ő szolgált, ezúttal a friss Nobel-díjas Maeterlinckről adott pályaképet. Ennek keretében jeleneteket keltettek életre a nagy francia-belga író színpadi műveiből, Juhász Géza több jelenetben is szerepelt. 1913. március 8-án az Ibsen-est előadója szintén ő volt, és szerepet vállalt az Ibsen-jelenetek színrevitelében is. A szokásos évi *pályakérdések* kidolgozásával valóságos diadalt aratott, a kérdések felét dolgozta ki, és megnyerte a velük járó pályadíjakat vagy azok egy részét. Megnyerte a magyar irodalmi kérdés (*A régi Magyarország képe Széchenyi és Eötvös munkáiban*) 30 koronájának felét, a történelmi pályamunka (*Az új Magyarország megalakulása 1825–1848*) teljes 30 koronáját, övé lett a német műfordítás (*Uhland: Des Sangers Fluch*) 20 koronája, a szabad tárgyú költemény 12, a szabad tárgyú elbeszélés 12, valamint a latin műfordítás (*Horatius: Exegi monumentum*) 20 koronájának a fele.⁴ Mindez nem akármilyen szellemi és fizikai teljesítmény egy érettségire készülő diáktól, s a főgimnázium joggal lehetett büszke tehetséges fiára! Juhász Géza mindvégig erősen kötődött az alma materhez, legalább egy tucat írásában idézte szellemét, méltatta jelentőségét. Mint látható, alapos irodalmi műveltség birtokában kezdte egyetemi tanulmányait, már ismerte Ady és Babits költészetét, tehát indulásától kezdve a modern magyar irodalomra is

³ A debreceni Református Főgimnázium Értesítője az 1911/12. iskolai évről. Közli KARAI Sándor. 74–75. A továbbiakban Értesítő.

⁴ Értesítő, 1912/13. 92–96.

figyelt. 1912/13-ban még igen vékony értelmiségi réteg tudott Adyról Debrecenben, Babitsról még kevesebben hallottak.

A Debreceni Irodalmi Múzeumban található indexe szerint – nem könnyű benne eligazodni! – felsőfokú tanulmányait 1913-ban a debreceni bölcsészeti akadémián kezdte, az első félévet elvégezte, de valami okból a folytatás elmaradt. Az index tanúsítja, hogy az 1914/15 első félévet Budapesten kezdte, de mindössze egy hónapot töltött a fővárosban, behívták katonának. Ő maga írja: „Ősszel mégis sikerült odacsempészni magam a kaszárnyába. Öt év múltán, – rég elfeledve, hogy beteg voltam valaha – amerikai hadifogságból, mint öreg századparancsnok vetődtem haza.”⁵ 1914. szeptember 25-én hívták be népfelkelőnek, egy 1916. februári német nyelvű kórházi jelentés szerint 5 évvel korábban tüdőcsúcshurutja volt, amivel négy hétig kezelték. 1918. március 2-án 12 hét tanulmányi szabadságot kapott, amit az index szerint ki is használt: Debrecenben volt egyetemi hallgató. A cs. és kir. 63-as gyalogezredben szolgált, harcolt a galíciai, a litván, a piavei fronton, a Karszton, végül francia földön, Verdun közelében amerikai fogságba esett. Megkapta a 3. osztályú katonai érdemkeresztet a kardokkal. 1920-ban a debreceni magyar katonai körletparancsnokság tisztii igazoló bizottsága a forradalmak alatti magatartása tárgyában igazolta.⁶ Több személyes dokumentum szerint 44 hónapot töltött harctéri szolgálatban, és hadnagyi rangban századparancsnokként szerelt le.

Egyetemi tanulmányait az 1919/20-as és az 1920/21-es tanévben Debrecenben folytatta. 1920. június 17-én tett alapvizsgát, 1921. június 10-én tanári szakvizsgát. A háború tehát alaposan elodázta pályakezdését. 1920-tól látogatta Gulyás István tanár úr Hajó utcai 8. szám alatti lakását, mert Pál fiában vitaközö barátira, Margit lányában hűséges élettársra lelt. Hamarosan a fiatal debreceni írógeneráció vezéregyeniségévé lépett elő, amit bizonyít, hogy Benyovszky Pál társaságában őrá bízták a nemzedék *Viharban* c. költői antológiájának szerkesztését. Ebben sógorával együtt költőként is szerepelt.⁷ Az ő 25 kulturált lírai darabja a *Nyugat* által kiküzdött nyelvi és formai színvonalon álló élményköltészet, itt-ott létfilozófiai meditációkkal átszőve. A versvilág élményi háttere a háború, a téboly, némelykor a maga naturalista valóságában föltálatva (*Hullák a harcmezőn*). A filozófiai kérdések szervesen fakadnak az élet és a halál határhelyzetében (*Széttört Isten-szobrok közt, Kiábrándultan, Napének* stb.). Juhász megpendíti a népies hangot is, s minden biztonnyal még Erdélyi József előtt talált rá (*Vándor esti dala*). Kardos Albert megdicsérte, de nem az ő költeményeit emelte a kötet élére. „Juhász Géza kontemplatív természet. Jól figyel, élesen lát, egy-egy képe megkapóan erőteljes, reliefszerű.”⁸ Kardos László viszont Juhász Gézát, a legnemesebb értelemben vett Babits-tanítványt találta a kötet

⁵ DIM D. X. 87. 6. 2. 1–16.

⁶ DIM D. X. 6. 9. 2–6.

⁷ *Debreceni fiatal költők antológiája*. Db. 1923. Módy György kiadása

⁸ Senior: *Viharban*. Debreczeni fiatal költők antológiája. *Tiszántúli Hírlap*, 1923. dec. 23. 1–2.

legtehetségesebb költőjének, aki már nyelvi virtuozításokra is képes.⁹ Alszeghy Zsolt is Juhász verseiben látott legtöbb fantáziát, „mert már van sajátosan gazdag stílje és formakészsége. Mértéket azonban ő sem tud tartani.” Erre a *Hullák a harcmezőn* c. verset hozza fel példának, amely más darabokkal együtt valóban túlírtnak hat.¹⁰ Baros Gyula – az antológia anyagát és a *Testvér gályák* c. közös kötetet egyszerre minősítve – Gulyás Pál próbálkozásainak szentelt nagyobb teret, de a gazdagabb élményanyag és a gyakorlottabb alakító készség okán Juhász Géza költeményeit érettebbeknek vélte, miközben a mondvacsináltságnak olykor zavaró érzését sem hallgatta el. Kipécézte például a *Turáni dal* utolsó sorát, mely valóban furcsán hat: „Pengesd lábujjaid a halk hold-hangszeren.”¹¹

Mint Baros írásából már kitűnt, sógorával közös kötetet jelentettek meg.¹² Bár Juhász Géza némelyik verse aktuálisnak tűnt, így kezdte például *Testvér; bocsáss meg* c. költeményét: „Soká hallgattam, testvérem, Magyar, / Határunk széttépték, s nem tiltakoztam”, Raith Tivadar mégis a korproblémákra való reflexiókat hiányolta a kötetből. „Kettőjük közül kétségtelenül Juhász Géza a talentumosabb” – mondta a ki a verdiktet, és Gulyásra elmarasztaló megjegyzéseket is tett.¹³ Kardos Pál sem mellőzte az összehasonlítást: „Én úgy látom, Juhász Géza a tehetségesebb, Gulyás Pál az egyénibb.” Már korábban leszögezte: „Juhász Géza mindent tud, amit csak egy mai költő tudhat. (...) ...úgy tud verselni, hogy jobban már nem lehet magyarul”¹⁴ (Sic!).

1923-ban *Szeptember végén* c. színművével megnyerte a pozsonyi Toldy-kör pályázatát, a darab azonban sohasem került színre, kritikai visszhangja ezért nem támadt. Pontosabban szólva, sógora méltatta a *Nyírvidék* c. lapban, de később egy csalódott pillanatában epigonnak és ponyvának minősítette a színdarabot. „A cigánylány históriát úgy belekeveri, hogy csak úgy árad a cigányszag az egész drámából.”¹⁵ Juhász Géza később is ért el számottevő költői sikereket, például sógorával együtt megnyerte a *Napkelet* verspályázatát¹⁶. Több lap és folyóirat állandó verselő munkatársa volt, sőt 1929-ben a *Nyugat* is közölte négy költeményét, egyet pedig 1930-ban (*A költő halála, A paradicsom üdve, Hasztalan kerülő, Megváltás*, ill.: *Gyermek az éjszakában*).¹⁷ Mégsem a poézis lett életművének legfontosabb alkotóeleme, bár az sem elhanyagolható komponense. Lánya szerint mindvégig megmaradt költőnek, Barta János úgy emlékezett rá: „Az a különös

⁹ Viharban. *Egyetértés*, 1923. dec. 30. 2–3.

¹⁰ Irodalmi újdonságok 2. *Élet*, 1924. febr. 9. 60.

¹¹ Debreceni fiatal költők. *Napkelet*, 1924, 450–451.

¹² *Testvér gályák* 1923. Nyíregyháza, Jóba Elek nyomdája

¹³ *Testvér gályák*. Gulyás Pál és Juhász Géza versei. *Magyar Írás*, 1924. 3–4. szám, 55.

¹⁴ *Testvér gályák*. *Debreceni Független Újság*, 1924. márc. 25. 3.

¹⁵ GULYÁS Klára – G. MERVA Mária: *Egy barátság levelekben. Gulyás Pál és Németh László levelezése*. Bp. 327.

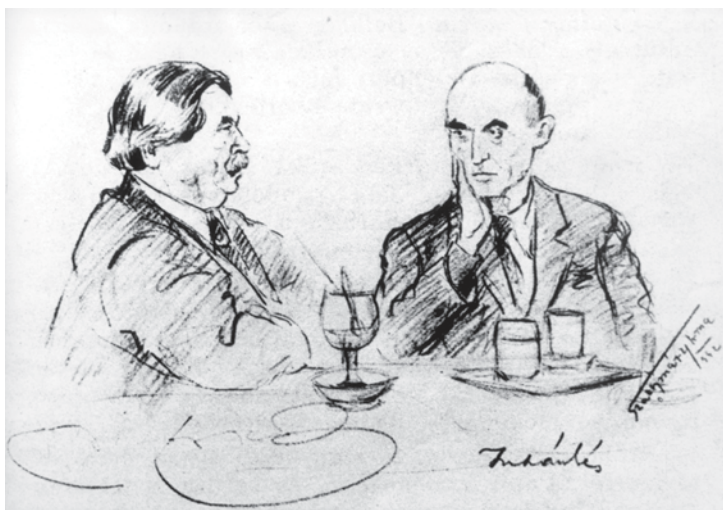
¹⁶ Összefoglaló pályázati jelentés. *Napkelet*, 1929. 13. köt. 148–149.

¹⁷ *Nyugat repertórium*. Össz.: GALAMBOS Ferenc. Bp. 1959. 49.

lelkiség, amely meg-megújulóan a verses önkifejezés felé ösztönözte, ott dolgozott az irodalomtörténezsben is, és megérették mindazok, akik személyes kapcsolatba kerültek vele.¹⁸

Az Ady Társaság körül

Az 1920-as évek közepén a debreceni lapok irodalmi közleményeiből már lehetett következtetni rá, hogy Gulyás Pál, Juhász Géza, Kardos László, Kardos Pál más értékrendszert képviselnek, mint a Csokonai Kör literátorai, bár Juhász Géza tagja, sőt 1934-től örökös tagja volt a körnek. 1927-ben ők négyen, felkarolva, magukévátéve Schlotter Ferenc (1894–1928) ügyvéd kezdeményezését, néhány hírlapíró és tanár közreműködésével megalapították az Ady Társaságot, amely országosan is kiemelkedő irodalmi tényezőnek számított. Nem túlzás azt állítani, hogy Juhász Géza személyes fejlődéstörténete összefonódott a társaság történetével, melynek révén Debrecen elnyerte azt a patinás irodalmi rangot, amely oly vonzóvá tette a két világháború között Móricz Zsigmond, Németh László, Kodolányi János, Veres Péter és mások szemében a várost. De megfordult itt Babits, Kosztolányi, Juhász Gyula, Kassák, Szabó Lőrinc is. Németh László a fiatal írók első debreceni közös szereplése után írta: „Láttak egy várost, ahol méltósága van az író névnek.”¹⁹

Szathmáry Irma rajza, 1942

Juhász Géza az Ady Társaság alakuló ülésen többek között ezeket mondta: „Programunk rövid: dolgozni akarunk. Száz mulasztás, ezer hiány vár pótlásra,

¹⁸ BARTA J.: Juhász Géza (1894–1968). *ItK.* 1968/6. 727–728.

¹⁹ Debrecen és a fiatalok. *Nyugat*, 1931. II. 678.

hogy a magyar vidék újból eleven tényezője legyen nemzetünk szellemi életének, s megszabaduljon a főváros túlerős s nem mindig egészséges hatásától. Támogatni fogunk minden értékes törekvést, s a közönség állandó tájékoztatásával útját álljuk a kontárságnak.” A társaság alapszabálya mentes volt minden ideológiai célzattól, politikai elkötelezettségtől, a 24. paragrafus kivételével. Ez deklarálta, hogy kizárandó az a tag, „aki vallás vagy hazaellenes magatartást tanúsít, avagy ilyen irányú mozgalmakban részt vesz”.²⁰ A társaság tehát valláserkölcsi és hazafias alapon állt, akárcsak a legtöbb hazai egyesület. Liberális vagy pláne baloldali szellemű egyesületnek a Belügyminisztérium nem is adott volna működési engedélyt!

Diplomatikus egyénisége révén sikeres szervezőnek, ugyanakkor éles szemű, érzékeny kritikusnak bizonyult. 1928-ban adta ki Pap Károly professzornál készített doktori disszertációját²¹, amely őrzi a konzervatív iskolázottság nyomait, de a dolgozatíró nyitott a legújabb világirodalmi (Walt Whitman, Maeterlinck, Claudel, Hauptmann, Strindberg, Shaw) és hazai értékek iránt is (Ady, Babits, Móricz, Szabó Dezső, Kassák). Helyteleníti ugyan, hogy „a történelem materiális tényeiből erőszakoljuk ki a szellemi fejlődés teljes magyarázatát”. Vallja, hogy a szép, mint esztétikai kategória tágasabb érték az ízléses és kellemes sablonjánál. Tagadja viszont „az irodalom kettészakadásának babonáját”, mert még bízik a hagyományos és a modern értékek összebékülésében. Az új magyar drámaírók közül Herczeg Ferencet sorolja az első helyre, de számos bíráló megjegyzés kíséretében. Többek között kijelenti: „Mélyebb tragikai vagy komikai érzéke nincs.” Elismerő szavakat juttat a korán elhalt Thúry Zoltánnak. Bródy Sándor – véli Juhász – a hazai zsidóság egyik legerősebb tehetsége, de egyenetlen alkotásmódja meggátolta abban, hogy hibátlan műveket hozzon létre, ellentétben Molnár Ferencsel, aki komoly feladatot ritkán vállal, de darabjait az elavulástól védi hibátlan formájuk. Lengyel Menyhért darabjainak kevés a szuggesztív ereje, Szomory nem drámai tehetség (!?), Heltai főleg szórakoztatásra tör. Egy-egy színpadi munkája révén náluk értékesebb szerzőnek véli Babitsot, Móriczot, Karinthyt, Füst Milánt. Zilahy Lajosnak elsősorban színpadi otthonosságát értékeli, semmint műveinek immanens értékét. Az új magyar regényírók rangsorát nála Móricz vezeti, de számon tartotta Török Gyulát, sőt felfigyelt az alig ismert Gulácsy Irénre és Kodolányi Jánosra is. Külön értéket képez Babits, Kosztolányi, Kassák regényművészete. Az igazán nagyok között említi Krúdyt is, bár pár sorban elintézi. Méltatlanul nagy terjedelmet kap viszont Szabó Dezső. Elég talán az első mondatot idézni: „Korunk legtágabb szemhatáru szintézisét Szabó Dezső alkotta meg.” Az új magyar lírát az egyéniség tükrében vizsgálta, s Adyt ültette az imaginárius trónra. Babits és Kosztolányi után Kassáknak adta a legnagyobb

²⁰ J. G-Emlékkönyv, 290–291.

²¹ *Bevezetés az újabb magyar irodalomba* (1900–1928). Bp.–Db. 1928.

teret. Ismerte az új erdélyi írókat, az itthoni fiatalok közül Szabó Lőrincet tette az első helyre, tisztán látta Erdélyi József líratörténeti szerepének fontosságát.

1928-ban láttak napvilágot a Hankiss János szerkesztette kismonográfia sorozatban a Babits Mihályról és Móricz Zsigmondról készült írásai, melyet mindkét alkotó a legnagyobb meglepéssel fogadott. Juhász Géza elnyerte velük a szakma óvatos megbecsülését. Ifjúkori barátja tudósítja: „Vagy tíz napja beszéltem Babitscsal a könyvedről, vagyis a könyveidről, mert mind a kettőről. (...) Azt mondta, hogy ez a legjobb írás, amit eddig róla írtak.”²¹ Móricz levonatban olvasta a 3 íves könyvecskét és néhány adat javítása mellett szeretettel gratulált. „Kedves Barátom, – írta – nagyon szép a tanulmányod és igen gazdag.”²² Több mint fél évszázad távlatából így látta az irodalomtörténész: „Mindkét monográfia élményszerű, értelmező áttekintés, lendületesen ívelő esszé, könnyed, szellemes beleérző modorban.”²³

Negyvenkét (!) kritika fogadta a Hankiss Jánossal közösen írt, francia nyelven megjelentetett úgynevezett Panoráma c. magyar irodalomtörténetet.²⁴ „A mű derekának anyaga s nagyrészt magyar nyelvű feldolgozása is Juhász Géza munkája. A fordítás, az adaptáció, az idegen irodalmakkal való kapcsolatok és analógiák nagyobb része, a régebbi irodalom ismertetése Hankiss Jánostól való” – tudjuk meg egy beharangozóból.²⁵ A szerzők az idézett cikkben nem kevesebbet állítanak, minthogy könyvüket objektív szellemben írták, „s a nemzetnek az egyetemes fejlődés szemszögéből helyesnek látszó életirányát” és a kíméletlen igazmondást tekintették vezérfonálynak. A reflexiók (inkább felháborodott vitairatok!) többsége azonban rámutatott az önkényesen normatív, faji alapon nyugvó, tudománytalan szempontok jelenlétére is, ami elsősorban a zsidó származású írókat érintette hátrányosan. A könyvről leszdede a kereszttvizet többek között Babits Mihály, Bálint György, József Attila, Márai Sándor.²⁶

A két Kardos önálló füzetben tiltakozott a könyv önkényes korszakolása és a faji szempontot érvényesítő elfogult módszere ellen.²⁷ Kardos Pál külön cikkben is sérelmezte a könyv antiszemita szellemét, amire Juhász Géza a zsidó folyóiratban többek között ezekkel a szavakkal válaszolt: „... úgy látom, itt valami öncsalás kezd a fiatal zsidó kritikusok, s még inkább a harcos zszurnaliszták közt kialakulni. Aki nem mond íróikról feltétlen magasztalást, az antiszemita.”²⁸ Juhász, gondolkodásmódja

²² Czellár Ferenc levele. In.: *Juhász Géza levelesládája*. Szerk. LÉVAY Botond. Bp. 1987. 47, ill. 44.

²³ JUHÁSZ Béla: Juhász Géza emlékezete. *Debreceni Szle*, 1996 / 2. 223–227.

²⁴ HANKISS J. – JUHÁSZ G.: *Panorama de la littérature hongroise contemporaine*. Paris, 1930. KRA

²⁵ Egy könyv történetéhez. *Debreceni Szle*, 1930/5. 279–280.

²⁶ JUHÁSZ Izabella: *Juhász Géza (1894–1968)*. Db. 1971. 32–34.

²⁷ KARDOS László – KARDOS Pál: *Az új magyar irodalom története francia nyelven*. Db. 1930-

²⁸ KARDOS P.: Az új magyar irodalom és a zsidóság. *Múlt és Jövő*, 1930. szept. 323–325., ill.: JUHÁSZ G.: A zsidóság szerepe a magyar irodalomban. *Uo.* 1930. okt. 364–365.

ekkor már alapjában progresszív, vonzzák a modern esztétikai értékek, ám nem képes Szabó Dezső délibábos faji mítoszának erős hatása alól kibújni. (Ez azonban nem volt azonos a germán fajelmélettel.) A könyvnek feltétlenül érdeme, hogy számon tartotta és szerepeltette a fiatal tehetségeket (Erdélyi József, Illyés Gyula, Kodolányi János, Németh László, Szabó Lőrinc). Határozott fordulatot jelent világnézeti és esztétikai fejlődésében, hogy rövidesen Debrecenbe hozta éppen az említett ötös-fogatot. Ez az irodalmi est egyben nyitánya az Ady Társaság és a népi írók szövetségének.²⁹

A seregszemle bevallottan hozzájárult a népi írók arcvonalának tudatosodásához is. Juhász Géza az 1930-as években kötetnyi cikket, tanulmányt írt Németh Lászlóról, Erdélyi Józsefről, Veres Péterről, Kodolányi Jánosról (ez utóbbinak keresztkomája volt!), amelyek közül később alig egy-kettő jelent meg kötetbe szerkesztve. Egy ilyen tartalmú cikk-gyűjtemény mutatná meg leghitelesebben Juhász valódi egyéniségét, eredendő tehetségét. Ezt a véleményt imponáló gazdagsággal támasztja alá a Varga–Pátyi-féle bibliográfia rá vonatkozó fejezete.³⁰ Az ő szellemi és emberi delelője az 1920-as évek végétől az 1940-es évek végéig terjedő mintegy húsz esztendő. Nem ok nélkül írta róla az irodalomtörténeti kézikönyv hatodik kötete: „A harmincas években a népi írók mozgalmában találta meg az irodalmi decentralizáció lehetőségét, hamarosan a mozgalom egyik népszerűsítője lett...”³¹ 1931-ben részt vett az *Erdélyi Helikon* irodalomtörténeti pályázatán, amelyet Kemény János és felesége kezdeményezett, s Szerb Antal mögött a második díjat nyerte el.³² E munka volt későbbi tömör irodalomtörténetének (*A magyar szellem vándorútja* 1938, második kiadás 1942) vázlata.

Az Ady Társaság 1933 januárjában *Új Írók* címmel könyvsorozatot indított Juhász Géza és Kardos László szerkesztésében. A sorozatban 12 darab öt-hatíves könyvecske jelent meg, egyenként nagyjából ezer példányban. A szerkesztők kiadták Kodolányi János, Szabó Pál, Kassák Lajos, Török Sophie, Sárközi György, Dallos Sándor, Gelléri Andor Endre elbeszélés-füzérét, Illyés Gyula *Ifjútság* c. költeményét, Szabó Lőrinc válogatott verseit, Gulyás Pál *Tékozló* c. versgyűjteményét, Németh László és Hankiss János tanulmányait. A karcsú kötetekhez hol az egyik, hol a másik szerkesztő írt rövid bevezetőt. Minden egyes könyvnek megvolt a maga személyi vonatkozása vagy műfaj történeti érdekessége, amit a korabeli kritika elismerően nyugtázott.³³

1934. február 14-én a Csokonai Kör felolvasó ülést tartott a Kollégium dísztermében, melyen két előadás Herczeg Ferencsel foglalkozott. Juhász Géza

²⁹ Hatalmas sikert aratott az Ady Társaság estje. *Debreceni Független Újság*, 1931. dec. 1. 5.

³⁰ VARGA Rózsa – PATYI Sándor: *A népi írók bibliográfiája. Művek, irodalom, mozgalom 1920–1960*. Bp. 1972, 149–152.

³¹ *A magyar irodalom története 1919-től napjainkig*. Bp. 1966. 97.

³² *J. G-Emlékkönyv* 12.

³³ KARDOS László: Az „Új Írók” története. In: *Hármaskönyv*. Bp. 1978 67–100.

Herczeget mint drámaírókat elemezte. A *Bizánc* kissé részletesebb, majd néhány történelmi színművének érintőleges elemzése után megállapította: „Bármily üdítő *A híd* zálogosdija, egy csöpp Gyurkovics-idill a Széchenyi-sors tövében: aki folyton ilyen jelenetekre csap le, aki ilyenkor alkot lehibátlanabban, soha nem érezte a történelem feneketlen barlangjából felszivó orkánt. Cselszövéseket lát, kisémbert hiúságot, félreértést. Ha vannak helyzetvígjátékok, Herczeg tragédiái helyzettragédiák.” (...) Nőalakjai hősbek, mint férfitartnereik. (...) De „érdekes nőalakjai” üresek, hasonlítanak a kor szexis gépirónőihez. „Herczeg még Szendrey Júliát is le tudja rántani a varrólány-álmok hősnőjévé.” Vígjátékairól szólva megállapítja: „Vonalvezetése kemény, ötletei választékosak, szellemessége franciás. Túlságosan franciás. De etikai alapja semmi, s alakjaiban itt is marad némi bábszerűség.” Úgy véli, Herczeg öntudatos, fegyelmezett drámaíró, de meseeleménye csekély, s hiányzik belőle az átteremtő forráság. Sok finom részletmegfigyelése akad, de mintha mindenre lenne egy eleve kész aforizmája. Esménye az ún. nagy élet. Formáiban konzervatív, jó tanítvány. „Tisza István barátságán kívül epigonizmusa magyarázza, miért éppen belőle csinált az Akadémia vezérírókat Ady megjelenésének pergőtüzés éveiben. (...) A legnagyobb élő magyar író rangjával politikai és irodalompolitikai kezek ordózták föl. Az ilyesmi megbosszulja magát. Amit a politika ad, vissza is veszi. Hogy a fiatalok jó része mai irodalmunk legártalmasabb egyéniségének nevezi – érthető.”³⁴ A rendezvény körül botrány szele kerekedett, mert Pap Károly, a Csokonai Kör elnöke az előadás után kétségbe vonta egykori tanítványa megállapításait, és az időhöz fellebbezett elfogulatlan ítéletért. Juhász Géának azonban nem adott módot viszontválaszra. Ezért ő a sajtó nyilvánossága révén elégtételt követelt, amit megkapott, így a szakítás és a nagyobb botrány elmaradt.³⁵

Évek múlva az *Új Írók* sorozat 14. kiadványaként megjelent Juhász Géa *Háború* c. verseskötete Gáborjáni Szabó Kálmán fametszeteivel. E tucatnyi vers között ugyan egy sincs, amelynek szuggesztív hatása felérne Gyóni Géa elhíresült üzenetével (*Csak egy éjszakára*), de a tizenkettő együtt a háborús rémségek teljes diagnózisát adja esztétikai köntösben:

(...)

Omlani kezd az ég. Itt a halálos óránk,
Kitör odvaiból a leláncolt dübörgés,
tüzet hány a bozót és mennydörög a cserjés,
Ezer ágyú köpi mérgét villám-torokkal,
rugdossa a nyögő Karsztot acél sarokkal,

³⁴ Herczeg Ferenc drámái. *Rosta*, 1934/1. 7–10. (A Rosta a debreceni egyetemi ifjúság röpirata volt BARCZA Gedeon és TÓTH Béla szerkesztésében, mindössze néhány száma jelent meg.)

³⁵ *Nyilatkozat*. Debreczen. 1934. febr. 17. 4.

rikoltva hág a Harc forgó tüzes szekérre.
Részeg ábrázatunk kihamvad önfehérre.

(*Vihar*)

A versí beszélő irigylí „az emberibb halált élvező jármos ökröket”, mert az ő haláluk villám módjára következik be. Szabó Pál csodálatos könyvnek nevezte ezt a karsú kiadványt. „Nem a mi ügyünk volt ez az egész. És mégis nem lehetett mást tenni, mint ölni, meghalni, verekedni. (...) Idegen célokért, ismeretlen tervekért. (...) Benne van a háborút járt tiszántúli magyarság háborús mentalitása.”³⁶ A 11 recenzió egyikéből, a Kardos Páléból idézzük: „Bátran néz szembe a halállal, de a buta vérengzés undorítja. Szívében már ekkor is a béke harcosául esküszik föl. De nemcsak szívében, verseiben is.”³⁷

A botrányos Kelet Népe-est

Juhász Géza az 1930-as évek második felében egyre élesebben fordult szembe a kurzus hivatalos politikájával, világnézete, politikai felfogása tovább radikálizálódott. Előbb a Nemzeti Radikális Párt tagja, majd 1937-ben Bajcsy-Zsilinszky Endrét követve belépett a Kiszgazda Pártba, s az irodalom terepéről, akarva akaratlanul, egyre többször merészkedett a politika porondjára. 1938. február 6-án matinét rendezett a Csokonai Színházban, amelynek előzetesen beharangozott célja a három immáron elhíresült parasztíró, Szabó Pál, Sinka István és Veres Péter együttes szerepeltetése volt. Minthogy az Ady Társaság rendezvénye a *Kelet Népe* égisze alatt volt meghirdetve, Bajcsy-Zsilinszky szerepeltetése azzal az ürüggyel történt, hogy a folyóirat vezérpublicistájaként ismerteti a lap céljait, tennivalóit, Kovács Imre pedig gazdasági helyzetelemzést ad. Szerepet kapott Erdélyi József és Gulyás Pál, továbbá Neményi Lili (zenei kísézője Szabó Emil) és Kőműves Sándor mint előadóművész. Bajcsy-Zsilinszky nem annyira a *Kelet Népe* céljairól beszélt, ellenben hatalmas németellenes beszédet mondott, amelyet a zsúfolásig telt színház közönsége nagy tapssal honorált. Erdélyi József előadott költeményei a tudósítás szerint „irányverseknek nevezhetők”. Kovács Imre „Előadását őszinte örömmel és meleg átérzéssel hallgattuk” – fogalmaz a tudósító, bevett szokás szerint valaki az Ady Társaságból (ezúttal maga Juhász Géza!). „Sikoltó programbeszéd volt (...) a magyar elkallódó népi rétegek megmentéséért...”³⁸

Csak a fajvédő újság tudósított róla, hogy a jelenlévő rendőrtiszt egy alkalommal mérsékletre intette Kovács Imrét. A lap beszámolóját azzal summázta, hogy hiba volt „irodalmi előadás ürüggye alatt politikai szónokokat felléptetni, a nagyrészt

³⁶ SZ/abó/ P/ál/: Juhász Géza: Háború. *Kelet Népe*, 1937/8. 47.

³⁷ KARDOS P.: Juhász Géza: Háború. *Debreceni Független Újság*, 1937. jún. 4. 8.

³⁸ Bajcsy-Zsilinszky és a Kelet Népe írógárdájának előadása. *Debrecen*. 1938. febr. 8. 6.

fiatal, kiskorú hallgatók tapasztalatlan lelkét csodabogarakkal telehinteni. És semmi esetre sem alkalmas erre a Csokonai Színház színpada.”³⁹ Juhász kemény hangon válaszolt a liberális lapban, (a mérsékelt konzervatív *Debreczen* nem vállalta a közlést!)⁴⁰ amelyre most már Besseney Lajos, debreceni királyi tankerületi főigazgató, a későbbi nyilas főispán felelt, élesen támadva Juhász Gézát, kétségbe vonva tanári működésre való alkalmasságát is.⁴¹ A cikk sejtetni engedte, hogy a rendezvény nem marad politikai következmények nélkül, hiszen már ez is nyilvános felelősségre vonás volt, de mint a dokumentumok tanúsítják, a „szabályszerű” feljelentések is megérkeztek a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba. A minisztérium a tankerületi főigazgatóság közbeiktatásával egy háromtagú fegyelmi bizottságot nevezett ki „a szabályszerű elbánást alá vonás megelőző eljárás lefolytatására”. A bizottság (elnök Ur Márton, tagok: Kiszely Árpád, Szabó Kálmán, jegyző Kiss István) titkos szavazással egyhangúlag felmentette Juhász Gézát, mert csak az ügyeletes rendőrtisztviselő és Péterffy László tanár nyilatkozott úgy, hogy a február 6-ai rendezvény határozottan pártpolitikai jellegű volt, mások szerint a rendező a politikai elkalandozásokkal nem azonosította magát. „Végül a bizottság elvi felfogása az, hogy ilyen súlyos vádpontokra csak kétségtelenül beigazolt, határozott és súlyos esetek alapján hozható marasztaló határozat. Így tehát Juhász Gézával szemben felmentő határozatot kellett hozni.” Javasolta azonban a bizottság, hogy Juhász Gézát a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium részesítse figyelmeztetésben. Ez megtörtént: „Amennyiben magatartása a jövőben ismét kifogás alá esne, úgy a szabályszerű elbánás alá vonást megelőző eljárás újból való lefolytatását haladéktalanul el fogom rendelni” – olvasható a miniszteri osztályfőnök levelében.⁴² Juhász Géza ennek a vezgatúrának a hatására, s megrettenve a faszálódó korszellemtől, amely tanártársai magatartásában akarva-akaratlanul tükröződött, 1939 tavaszán lemondott állásáról, s Juhász Nagy Sándor segítségével a Dóczy Gimnáziumba került.

1938-ban jelent meg *A magyar szellem vándorútja* c. dolgozata, amely voltaképpen stílus- és szellemtörténeti aspektusból vizsgálja irodalmunk fejlődését. Áprilisban Gulyás Pál és hívei győzelemre vitték a nemzeti keresztény irányt az Ady Társaságban, ami demoralizálta, valójában kettészakította a társaságot. Többen kiléptek vagy felfüggesztették tagságukat.⁴³ Kilépett Juhász Géza is, holott vallásos keresztény ember volt, sőt presbiter, egyházi tanácsstag, rendszeres munkatársa református újságoknak és folyóiratoknak. Tucatnyi cikkben foglalkozott elvi szinten

³⁹ /S./ A vasárnapi irodalmi matinéhoz. *Debreceni Újság – Hajdúföld*, 1938. febr. 8. 4. A szignó mögött Besseney Lajost sejtjük.

⁴⁰ Irodalom és politika. *Tiszántúli Független Újság*, 1938. febr. 9. 4.

⁴¹ Dr. Y=BESSENYEI Lajos. *Válasz egy politizáló irodalmárnak*. DÚ-Hf. 1938. febr. 10. 4.

⁴² DIM D. X. 87. 6. 10. 8. A levél dátuma 1939. febr. 22. Olvashatatlan aláírás.

⁴³ Győzött a keresztény-nemzeti irány az Ady Társaságban. Az Ady Társaság új célkitűzései. DÚ-Hf. 1938. ápr.10.

a református irodalommal, de figyelemmel követte az egyes református szerzőket is. Ő maga 1938. február 12-én, mint költő szerepelt a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság és a *Protestáns Szemle* jubileumi estjén, Budapesten. De a kirekesztő nemzeti keresztény irányzat felfogásával nem vállalt közösséget.

A Dóczyban megbecsült tanárnak számított, néhány élő tanítványa ma is rajongva emlegeti.⁴⁴ A sors kifürkészhetetlen játékából azonban itt is veszélyes helyzetbe sodródott. Beleszeretett ugyanis az egyik fiatal kartársnőjébe, s ez majdnem végzetes emberi és egzisztenciális bonyodalmakat okozott.⁴⁵ Végül a református egyház, nem kismértékben Révész Imre püspök bölcsességének köszönhetően, a konfliktushelyzetet úgy háritotta el, hogy a fiatal helyettes tanárnőnek lehetővé tette, hogy Hódmezővásárhelyre pályázzon. A megoldást motiválta, hogy Juhász Gézáne és Gulyás Pálné személyesen interveniált a püspöknél.⁴⁶

A háború előtti években – rövid időre bár – a hiányzó debreceni irodalmi folyóirat feladatát magára vállalta, és csaknem ellátta a *Tiszántúl* c. (1941. nov. 30. –1942. júl. 31.) református érdekeltségű hetilap, amelynek szerkesztőbizottságában szerepet vállalt Kodolányi János mellett Németh László és Veres Péter is. A szerkesztő emlékezete szerint „A legnagyobb és legértékesebb segítséget kétségtelenül Juhász Gézától kaptam. Ő volt kéznél és különben is rendkívül szorgalmasan és könnyen írta cikkeit. (...) Juhász Géza részére termékeny háromnegyed esztendő volt a Tiszántúl szolgálatában töltött idő. A kötelezettség tudata, illetőleg a publikálási lehetőség jó ösztönzést adott neki az írói munkára. Cikkei egyharmadában írókkal, közelebbről népi írókkal és azok műveivel foglalkoztak (Illyés, Kodolányi, Németh, Veres Péter, Sinka István, Szabó Pál, illetőleg Móricz és Oláh Gábor). Nyilván ez érlelte meg benne a gondolatot, hogy összefoglaló tanulmányt írjon a népi irányú irodalomról. (...) A terv valóra vált, a könyv elkészült s a következő évben *Népi írók* címmel meg is jelent a Magyar Élet kiadásában. (...) Juhász Gézának a Tiszántúlban megjelent cikkei egyáltalán komoly figyelmet érdemelnének.”⁴⁷ Különösen nagy feltűnést, országos botrányt váltott ki a ponyváról írott cikke, minthogy annak minősítette Harsányi Zsolt életrajzi regényeit is.⁴⁸ Az izgalomban bővelkedő per – bár Harsányi Zsolt időközben meghalt – végül Juhász Géza pénzbüntetésével zárult.⁴⁹

Nem volt teoretikus alkat, amint azt már Pukánszky Béla megállapította róla abban a minősítésben, amit professzori pályázatáról adott 1942-ben. Szerinte Juhász Sándor Géza mint alkotó fog az irodalom tanulmányozásához, nem kutató

⁴⁴ Dr. Justyák Lászlóné felhatalmazott annak közlésére, hogy Juhász Géza hatására lett irodalomtanár.

⁴⁵ Lásd Gulyás Pál levelét. Függelék 1.

⁴⁶ Gulyás Klára szóbeli közlése.

⁴⁷ SIMÁNDY Pál: *A Tiszántúl története*, 1977. 42, ill. 109. In: DIM. K. X. 77. 47. 2. A dolgozat máig kiadatlan.

⁴⁸ Túrjuk még a ponyvát? Évi negyedmillió fércmű magyarul. *Tiszántúl*, 1942. febr. 22. 7.

⁴⁹ NAGY Sándor: Irodalmi per a Horthy-korszak bírósága előtt. *Alföld*, 1960./3. 122–129.

tudós, sőt írásaiban szembeállítja a tudományos köztudatot az íróival. Ráadásul szemlélete szubjektív, a népiség tölti be egész lelkét.⁵⁰ Így látta Juhász Béla is: „...a lelke mélyén művész, nem mindenre elszánt filológus és nem teoretikus elme, gondolkodását nem szigorú elméleti igény kormányozza; az átélés, az irodalomhoz, a műhöz teljes személyiségével kapcsolódó magatartás jellemzi inkább. (...) Igazi álma a költői szerep volt.”⁵¹ Legtöbbet emlegetett könyve kétségtelenül a *Népi írók* c. könnyed stílusban fogalmazott esszégyűjtemény, mely a maga idején mérföldkőnek bizonyult, bár a könyv impresszionista módszerével, parasztramantikájával lehet vitatkozni. Vagy azzal is, hogy József Attilát is a népi írók között tárgyalta. A már idézett irodalomtörténeti kézikönyv szerint, noha először nyújtott szemlét a mozgalom képviselőiről, „Értéke azonban majdnem csak tudománytörténeti: első kísérlet, de olykor esetleges rendszerező elve (származás, baráti kapcsolatok) lehetetlenné tette, hogy igazi szintézissé emelkedjék.”⁵² Kardos László viszont Juhász Géza legjobb könyvének tartotta.⁵³

1944 februárjában Juhász visszavette a menthetetlenül beteg Gulyás Páltól az Ady Társaság vezetését. A Szabó Dezső köpönyege alól immár kibújt literátor 1944 márciusában tette meg végleg a baloldali fordulatot, amikor Debrecenbe hívta Nagy Istvánt, a kolozsvári munkásírót, aki *József Attila és a nép* címmel tartott előadást.⁵⁴ Nem csoda, hogy a Reform Társasággal is kapcsolatban álló Juhász Gézát a Gestapo 1944. április 14-én letartóztatta, megvallatta, majd három nap múlva szabadon engedte.⁵⁵ Idegen hatalom képviselői saját hazájában jogtalanul korlátozták emberi szabadságában, megalázták méltóságában, megfélemlítették. Ennek döntő motiváló ereje lehetett abban, hogy a német kultúráért lelkesülő, egykor német bajtársakkal együtt harcoló (őket versben üdvözölő) Juhász Géza eszméletében a balra irányuló radikalizmus nemcsak faszimusellenességgel, de német ellenszenvvel is társult!

„Debreczen első embere”

Akik elismeréssel illették a két világháború közötti ügybuzgalmát, szellemi és fizikai teljesítményét, azok az 1944 őszétől 1948 őszéig terjedő időszakban végzett munkáját valósággal csodálták ennek a törekeny, féltüdejű filozopternek, aki 1944

⁵⁰ Idézi BAKÓ Endre: „Debreczen, lelkem székvárosa” – Németh László és Debrecen. Db. 2006. 64.

⁵¹ Juhász Béla i. h.

⁵² *A magyar irodalom története 1919-től napjainkig*. 97.

⁵³ KISS Károly: Ifjúság, Ady, Debrecen. Beszélgetés Kardos Lászlóval. *Magyar Nemzet*, 1977. okt. 9. 11.

⁵⁴ Az Ady Társaság József Attila ünnepélye. Db. 1944. márc. 14. 4. A tanulmány megjelent 1945-ben, Kolozsvárott.

⁵⁵ Dr. Juhász Géza, a debreceni tankerület új főigazgatója. *Debreczeni Képes Kalendárium az 1946-ik évre* 33–35.

decemberében az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja lett, miközben 1945 áprilisában megjelentette a *Magyarokat*, az önálló államiságát visszanyert ország első irodalmi folyóiratát, amelyet azonban már a második számtól kezdve Budapesten szerkesztettek. De a programot még Juhász Géza fogalmazta. „Mit is akarunk voltaképp? – teszi fel a kérdést. – Magyarok lenni, saját törvényeink szerint. Magyarok, ennyi az egész munkatervünk, jelszavunk, ma és holnap, mindörökké. (...) Hiszen a nemzetit is vállalhatjuk már, nem jelent többé díszmagyart, hajdút a bakon.” (...) Épp az az értelme a létezésünknek, hogy van valami külön jellegünk. Állapítsuk meg ezt a jelleget, amennyire lehetséges!” Urbánusok és népiek békekötését szorgalmazza, s az egylelkű társadalmat, amelybe beletartozik a földtúrótól kezdve a nagytőkésig minden osztály!⁵⁶

A Debreceni Nemzeti Bizottság egyik hangadója, a városi közgyűlés tagja. Az ő javaslatára és szövegezésében üdvözölte a debreceni közgyűlés táviratban Sztálin, Malinovszkij és Tolbuchin marsallokat Budapest felszabadulása alkalmából. A távirat utolsó mondatai: „Éljen a Szovjetunió és nagy vezére, Sztálin marsall. Éljen a Vörös Hadsereg!” (A közgyűlés félbeszakadt, mert a pártok nem tudtak megegyezni egyes a rendőrséggel kapcsolatos kérdésekben, ezért a többségi Kisgazdapárt 39 képviselője – Juhász Géza kivételével – kivonult. Némi szünet után Erdei Ferenc belügyminiszter külön engedélyével a közgyűlés folytatódott, s ekkor Juhász Géza megbélyegezte pártja elnökségének magatartását!)⁵⁷ Tankerületi főigazgató, majd egyetemi tanár, az Ady Társaság spiritus rectora, a két keze tele van munkával.

Ha valaki ezeknek az éveknek a helyi sajtóját forgatja, méltán támad az az érzése, hogy Juhász Géza Debrecen első embere, egyszemélyes intézmény. A szellem világában az is volt! 1945-ben szinte minden nagygyűlés és ünnep szónoka. Ismét országos vendégeket, irodalmi rendezvényeket hozott Debrecenbe, például a Nyári Egyetemre. Közben verset szentelt újratemetése alkalmából Bajcsy-Zsilinszky Endre emlékének, amit pártja, a Független Kisgazda Párt nem vett jó néven, kizárta tagjai sorából, és felmentette a Nemzeti Bizottságból. Kondor Imre, a régi barát, most az egyetemi könyvtár igazgatója, parasztpárti politikus, azt javasolta, hogy hívják vissza pártonkívüli tagnak. Lévay Zoltán kisgazda képviselő azonban ezt ellenezte, mondván, a javaslat különösen nem szerencsés a Parasztpárt részéről, „hiszen a kizárás egyik oka a pártbomlasztási kísérlet a Juhász Géza részéről a Nemzeti Parasztpárt javára”. Juhász Géza kérte a kizárást előidéző okok, vádak feltárását, mire Lévay közölte, hogy a párt 16 vádpontot hozott fel ellene, ezek egyike az, hogy „reakciót bujtatott és fedezett”. Juhász Géza visszautasította a vádat. Elsősorban Szondy György helyettes tankerületi főigazgatóról volt szó, akit meghagyott hivatalában, minthogy baloldali embernek gondolta. Ezen az ülésen azonban 12:10

⁵⁶ Ady nevével. In: *Magyarok* 1. 1945. ápr. 1. 4.

⁵⁷ A Kisgazdapárt szónoka megbélyegzi Öry magatartását. *Néplap*, 1945. febr. 17. 3.

arányban leszavazták Kondor javaslatát, így Juhász Géza kimaradt a bizottságból. Egyelőre.⁵⁸ Egy hét múlva a bizottság újra ülésezett, hogy részletesen foglalkozzék Juhász Géza ügyével. A jegyző ismertette az FKgP beadványát, amelyben a párt konkretizálta, hogy mit ért reakciós-bújtatáson, és miért zárta ki emiatt a pártból. Kifogásolta, hogy Juhász Géza a zsidókérdés és a faji kérdés fennállását hangoztatta, továbbá meglepetéssel vette tudomásul, hogy 1944-ben előadást vállalt Nyíregyházán a Turul Bajtársi Szövetség gyűlésén, és kínosan érintette az a közlése is, mely szerint soha zsidó kiadónál nem dolgoztatott, és ezt gyakorlati antiszemitizmusnak tartotta”. Szemére hányták Szondy György, Csapó István, Urr Márton megtartását maga mellett a tankerületi főigazgatóságon, ezt minősítették reakciós-bújtatásnak. „A párt közlése szerint Juhász Géza több ízben is vétett a pártfegyelem ellen.” Végül a párt kifogásolta Bajcsy-Zsilinszky Endréről írt versét, emlékbeszédét. „A párt nem akarta kizárni Juhász Gézát, csak arra kérte, vonuljon vissza a politikai szerepléstől, de amikor nem tette meg, zárták ki a pártból.”⁵⁹ Vagyis a helyi Kisgazdapárt vezetői radikálisabbnak akartak mutatkozni, mint a baloldaliak. Juhász Géza visszautasította a vádakát. Azt a kijelentést, hogy zsidónál nem dolgoztatott, a Gestapo előtt tette. Mert nemcsak az a lényeges, hogy az ember mit mond, hanem hogy hol mondja! Végül beható vita után a bizottság 12:10 arányban visszavette a Nemzeti Bizottságba.⁶⁰ De ehhez valójában nem lett volna joga, amint arra a lap másnapi vezércikke emlékeztetett. Ám végre kibújt a szög a zsákból, a cikk elárulta, mi volt az alapvető kifogás ellene! „...ő a pártok közötti együttműködést könnyen összetévesztette más pártok előtt való meghunyászkodással. Innen volt az, hogy több esetben a párt ellen szavazott vagy foglalt állást.”⁶¹ Az intermezzo rávall Juhász Géza egyéniségére: az eszme érdekében sem ekkor, sem később nem tudott embertelen lenni! A FKgP debreceni vezetőségének minden valószínűség szerint nem a Zsilinszky-beszéd és -vers okozott problémát, hanem Juhász Gézának a pártfegyelmet semmibe vevő, szuverén szereplése, illetve hatalmas népszerűsége.

1945 őszétől a Nemzeti Parasztpárt színeiben politizált tovább. Szándékáról már korábban nyílt levélben értesítette Tildy Zoltánt.⁶² Ami a verset illeti, esztétikai értelemben bizonyára nem mondható remekműnek, még abban a gördülékenyebb formájában sem, amivé a szerző átdolgozta.⁶³ De eszmei szempontból Zsilinszky megítélése nem kifogásolható, noha Juhász Géza a vers megírásakor nem tudhatta, hogy Áchim Andrást Zsilinszky testvére, Gábor lőtte le, de Zsilinszky a tárgyaláson ragaszkodott hozzá, hogy a felelősséget közösen állapítsák meg. Tehát vállalta a tettet. „Nem volt-e túlságosan időszerűtlen épp ma vetni föl ezt a kérdést? – meditál

⁵⁸ A Nemzeti Bizottság ülése. *Db.* 1945. jún. 10. 2.

⁵⁹ A Juhász Géza-ügy a Nemzeti Bizottság előtt. *Db.* 1945. jún. 17. 2.

⁶⁰ I. h.

⁶¹ Bizalom és bizalmatlanság. *Debreczen.* 1945. jún. 19. 1.

⁶² Lásd Függelék 3.

⁶³ Lásd Függelék 4.

Juhász Géza. – Hát nem, ezerszer nem! (...mit forgassuk a szemünket. ... Engem például pártom elnöksége kizárt. (Igaz, előzőleg én már bejelentettem kilépésemet.) Most a közvéleményen a sor, döntse el ki-ki, mi méltóbb magatartás: az álkegyelet-e egy merev, mozdulatlan bálvány előtt, vagy annak a hirdetése, hogy a kivételes ember fejlődik szakadatlanul, mint maga a föltartóztatlan élet.)”⁶⁴ Lényegében ugyanezt fogalmazta meg debreceni búcsúbeszédében is: „Árnyak borítják útjának első állomásait. Áchim András, a békési parasztvezér erőszakos halála, az ún. fajvédő politika első idején vállalt szereplése. Ezekből a kezdetekből emelkedett azonban Zsilinszky Endre a magyar népi gondolat nagy harcosává és a tiszta humánum képviselőjévé”⁶⁵

Azokban a napokban alakult meg Debrecenben a Magyar-Szovjet Művelődési Társaság, amelynek egyik elnökévé (Sántha Kálmán orvosprofesszor mellett) Juhász Gézát választották.⁶⁶ Tudatosan alapozta meg a József Attila-kultuszt a városban. De még fenntartotta egyházi kapcsolatait is, sőt a református gimnáziumok és leánygimnáziumok 7. osztálya számára szerkesztett *Magyar irodalmi olvasókönyve* 1948-ban jelent meg. Egy 1951-es önéletrajzában elismerte, hogy 1945-ben azért nem csatlakozott a Kommunista Párthoz, mert „kötöttek vallásos élményeim is, melyek éppen 1944 nagy idegpróbái közben mélyültek el bennem. Jó darabig képzeltem még, hogy a fideizmus összebékíthető a materializmussal.”⁶⁷

1947-ben az Ady Társaság húszéves évfordulóján elmondott beszéde miatt kikezdte a helyi szociáldemokrata sajtó. „A nyilas Erdélyi József, akinek még a költő cím sem jár, hiszen költőnek lenni mindenek előtt emelkedett emberi magatartást jelent – neve is helyet kapott az Ady Társaság történetében, melyet Juhász Géza professzor ismertetett a Társaság minap tartott irodalmi estjén. Kitűnő társaságot kapott a nyilas Erdélyi József, Szabó Lőrincet, Kodolányi Jánost, Németh Lászlót és Illyés Gyulát. (...) Juhász mindössze annyit tartott szükségesnek hozzátenni az öt névhez, akik annak idején meglátogatták a debreceni Ady Társaságot – hogy ’ezek akkor még baloldalinak számítottak’. Már bocsánatot kérünk, de a demokratikusan gondolkozó írók és olvasók nevében kell a legélesebben tiltakoznunk az ellen, hogy a fenti öt név közül az első négyé, mindössze ennyi kommentárral, akárcsak szóba is kerüljön egy irodalmi esten”⁶⁸ Juhász nem magyarázkodott, továbbra is kitartott egykori elkötelezettsége mellett. Az 1947/48-as tanév I. félévében egyetemi előadásának témája Németh László, a II. félévben József Attila.⁶⁹ 1948-ban kemény vitát folytatott Gergely Sándorral a népi írók védelmében, s

⁶⁴ Áchim András halála körül. *Néplap*, 1945. jún. 7. 3.

⁶⁵ Debrecen búcsúja Bajcsy-Zsilinszky Endrétől. *Néplap*, 1945. máj. 29. 3.

⁶⁶ Megalakult a Magyar-Szovjet Művelődési Társaság. *Néplap*, 1945. júl. 22. 3.

⁶⁷ DIM K. X. 86. 35. 20. 1–5.

⁶⁸ A nyilas Erdélyi József. *Tiszántúli Népszava*, 1947. november 27. 1.

⁶⁹ Lásd JUHÁSZ Izabella: Juhász Géza (1894–1968) 154.

Debrecenbe hívta a *Válasz* szerkesztőit.⁷⁰ A Szabó István szerkesztette jubileumi tanulmánygyűjteményben megjelent írása miatt ismét „balos” támadások érték.⁷¹

Juhász Géza a demokratikus pártok feloszlatása után, 1949 nyarán tagjelöltnek jelentkezett a Magyar Dolgozók Pártjába és ősztől a párttörténeti szemináriumban feltűnő gyorsasággal sajátította el (tette magáévá?) a zsdanovizmus szlogenjeit. De a narodnyik bélyeget haláláig viselte. 1950-ben a Móricz Zsigmond válogatott elbeszélései elé írt bevezetőjét nem fogadták el. 1951-ben Veres Péter *Pályamunkások* c. könyvéről írott egyébként „szocreál” hangvételű kritikája miatt az *Irodalmi Újság* névtelen vezércikkében (mely Sztálinnak Gyemjan Bednijhez intézett 1930-as levelét kommentálta különös tekintettel a magyar irodalmi helyzetre!), egy sunyi, de életveszélyes oldalvágást ejtett Juhász Gézán. Kritikája – úgymond – „valóságos karikatúrája a ’modern’ köntösben jelentkező eszmei ellenségnek, s amelyet a ’megdicsért’ szerző bizonyára maga utasítana vissza.”⁷² A megtámadott szégyenszemre alázatos önkritikára kényszerült, mert akkor már nem babra ment a játék. „Veres Péter kötetét bírálva súlyos hibát követtem el, amelyet jogosan illetett kemény kritikával az *Irodalmi Újság* október 11. száma. (...) Fontos sajtósága Veres Péternek a pártos ábrázolásban mindig megnyilvánuló mértéktartás is.” Meakulpázik: „mintha csak azt ajánlottam volna: jó, jó, legyen hát pártos az író – de csak módjával! Köszönöm a kritikát, mert alkalmat ad kijelentenem azt a mélyesleges meggyőződést, hogy a pártosság nem lehet langyos, csak szenvedélyes, az önfeláldozásig odaadó. (...) Az új olvasók semmi esetre sem azért szeretik a Pályamunkásokat, mert mértéktartó, hanem, azért, mert pártos.”⁷³ Ráhárult az a kínos feladat is, hogy deklarálja élete egyik legnagyobb alkotásának, az általa alapított Ady Társaságnak a felozlását!⁷⁴

A Csokonai-kutató

1951-ben a Magyar Tudományos Akadémia megbízta, rendezze sajtó alá Csokonai összes műveinek kritikai kiadását. Mintegy másfél évtizeden át volt megbízott szerkesztője a sorozatnak, miközben egy korszerű Csokonai-monográfia megalkotása is szeme előtt lebegett. E hatalmas kettős cél megvalósítására nem futotta erejéből, csak részeredményeket ért el, ezért irodalmi berkekben divat volt személyét és képességeit lebecsüléssel emlegetni. Barta János szerint „A Csokonai-hagyaték tele van egyedi rejtélyekkel. Juhász Géza nemcsak napvilágra hozta ezeket a rejtélyeket, hanem egy részüket sikerült is tisztázni. Részlettanulmányaiból és

⁷⁰ Illyés Gyula, Bibó István, Simonffy Margit, Farkas Ferenc a *Válasz* matinéján. *Db.* 1948. febr. 11. 4.

⁷¹ Az írók szerepe. In: *A szabadságharc fővárosa Debrecen* 261–328.

⁷² Élő tanítás. *Irodalmi Újság*, 1950. okt. 11. 3.

⁷³ JUHÁSZ Géza: Önkritika. *Építünk*, 1952. 5–6. sz. 92.

⁷⁴ Közgyűlést tart az Ady Társaság. *Néplap*, 1950. márc. 28. 4.

hagyatékából kiviláglik: nagyobb távlatban is ritka alaposágú filológussá képezte ki magát, aki bámulatos tájékozottsággal igazodott el nyelvi és verselési adalékok útvesztőiben. Ő azonban kezdettől fogva többet akart a filológiai pepecselésnél, és a hibátlan szövegkiadásnál. Ő meg akarta fejteni Csokonai egyéniségét, tisztázni akarta írói alkatát, eszmei és ideológiai arculatát.⁷⁵

Posztumusz Csokonai-tanulmányainak utószavában Szuromi Lajos is töredékesen elvégzett feladatról beszél, ugyanakkor emlékeztet: „Ha azonban a Csokonai-tanulmányok szemszögéből nézzük az elvégzett munkát, célok és eredmények feszültségének élményét enyhülni érezzük. (...) A Csokonai-tanulmányok így is a szerző sokoldalúságának bizonyítéka. Valamennyit átszövi a tudós belső hevülete, s valamennyi egyenes vallomás a tudósi hangoltság belső alkatáról.”⁷⁶ Végül a Csokonai-kutatás mai reprezentáns képviselőjének, a kritikai kiadást befejező főszerkesztőnek szavait idézzük: „... nem jutott túl a kritikai kiadás előmunkálataim, de e tekintetben fontos, ha nem is mindig sikeres munkát végzett. Megszervezte és elindította a kutatást, hallatlan energiával igyekezett rendbe tenni a kaotikus állapotban lévő kézirat-hagyatékot, hihetetlen mennyiségű jegyzetanyagot állított és állítatott össze, amely ma is használható...” Debreczeni Attila emlékeztet, hogy a kritikai kiadással párhuzamosan készült volna a monográfia, „prekonceptióval áthatottan. A benne élő Csokonai-kép igényei időnként elhomályosították a filológiai éleslátását.” Ám igazságtalanság lenne – súlyozza – az ő Csokonai-értékelését kiszakítani a kor szellemi atmoszférájából. Végső judíciuma: „...érdekes bennük a szerző kereső szenvedélye, fogékonysága, amely gyakran átüt az ideologikus prekonceptió páncélzatán, sok hasznos részletet eredményezve. Ezek, valamint a kritikai kiadás megalapozásában szerzett érdemei Juhász Gézárt az újabb Csokonai-kutatások érdekes, fontos és karakteres alakjává teszik.”⁷⁷ Vagyis részeredményeivel, vitát támogató hipotéziseivel is méltó sáfára volt kedves Csokonaija életművének.

1949-től 1953-ig a népi írók – a politikai helyzethez alkalmazkodó Illyés Gyula, Szabó Pál és Veres Péter kivételével – tabu témának számítottak a szellemi életben. Nagy Imre 1953-as nyitása felpattintotta a tilalmak zárait. Az Irodalomtörténeti Társaság 1954-ben érkezettnek látta az időt a népi írók újraértékelésére, s ezzel a feladattal Juhász Gézárt bízta meg, aki még egyszer kísérletet tett arra, hogy élete nagy művét bearanyozza. Szerinte Gimes Miklós hírhedt cikke jelentette a népi írók szellemi likvidálásának a kezdetét (A népiességről, *Szabad Nép*, 1948. október 7.). „Abból még nem származott volna valami különös kár, hogy Gimes éles megállapításai elhangzottak 1948-ban. Az tette ezeket krónikus hatásúvá, hogy Gimes cikke belekerült a Párttörténet oktatásának segédkönyvébe. Ott aztán megingathatatlan alaptételeivé váltak az ideológiai vitáknak.”⁷⁸ Az írás új

⁷⁵ BARTA János: Juhász Géza (1894–1968) *ItK*, 1968/6. 727–728.

⁷⁶ Utószó. In: Juhász Géza: *Csokonai-tanulmányok*. Szerk. JUHÁSZ Izabella. Bp. 1977. 391–397.

⁷⁷ DEBRECZENI Attila: Juhász Géza Csokonai-kutatásairól. *Debreceni Szle*, 1996/2. 228–231.

⁷⁸ Népi írók. *Alföld*, 1954/4. 75–85.

értékelést sürgetett, de közben Rákosi és sleppje visszatért, „vonalfelvigyázói” ösztüzet zúdítottak a már betegeskedő Juhász Gézára, aki ezután élete végéig nagyon „pártszerűen” viselkedett. A rezsim esztétikai-ideológiai perzekutorai közül ezúttal Nagy Péter és Ortutay Gyula fojtotta el feltámadt lelkiismeretét: Nagy Péter a tanulmány durva hibáit emlegette, szemére hányta Juhásznak, hogy nem elemezte a népi írók műveit az osztálytartalom szempontjából. „Ha a tanulmány irodalomtörténeti, politikai és esztétikai álláspontja használhatatlan, ugyanúgy használhatatlanok tanácsai a volt népi írók számára, hogy mit tegyenek ezután.”⁷⁹ Ortutay rehabilitációs-kérvénynek nevezte a tanulmányt.⁸⁰

A többszörösen megalázott Juhász Géza a mértékadó vidéki értelmiségiek közül jószerint elsőként ismerte el a Kádár-rendszert, cikket írt a helyi lapba, még hozzá álnéven.⁸¹ Ebben leszögezte: „Jaj annak a rendszernek, amely tartósan képtelen rendezni az írókhoz való viszonyát. Rákosi esete klasszikus példa (...) Élő íróinkat illesse minden tisztelet: halálmegvető bátorsággal vetették magukat a küzdelembe, élén a kommunista írókkal, mikor már elviselhetetlennek látták – elsőnek ők – a Rákosi-klikk rémuralmát. Mi tagadás azonban (...) nem akadt, aki szembe mert volna fordulni a rossz irányba tévedő áradattal, azzal a szovjetgyűlölettel, amelyet szinte az őrzöngésig szított a 'Szabad Európa', de még hazai fiókvállalata, a 'Szabad Kossuth-rádió' is.” Végezetül kijelenti: „Népünk számottevő része azonban ma sem sejtí, miből menekült. A történelem gyakran ismétlődő tréfájával: megmentőnket okoljuk a katasztrófáért. Kárhozzatjuk a Kádár-kormányt. Íróink feladata ebben a helyzetben az lenne, hogy hangolják hozzá a nyelvek szavát a karok szavazatához. Ehelyett hallgatnak.” Ez még hagyján – fejezi be a cikket –, de aki vak indulatában még akadályozza is a karok munkáját, az népünk, az emberi haladás ellen vét. Ugyanennek a lapszámnak az utolsó oldalán viszont egy névvel vállalt nyilatkozatában tette le a garast az MSZMP mellett. „Még októberben kijelentettem, mihelyt megindult a szétszóródás vagy negyven különféle párt felé, hogy kommunistának érzem magam, s ha a kommunisták új pártja érdemesnek tart, be is lépek soraiba. (...) Bennem ez nem hit, hanem tudományos meggyőződés. A szocializmus legalább olyan magasan felülmúlja a tőkés gazdálkodást, mint a kapitalizmus a hűbériséget.” Ez a naivitás az évtizedek távlatából egyenesen nevetséges, hiszen a szocializmus nem fegyverek által, hanem mint működésképtelen gazdaság omlott össze. De ehhez hasonló tévképzetek és spekulációk hemzsegek ebben a fellengzős nyilatkozatban. Juhász például kijelenti: „Ha nem volna népünk többsége szocialista meggyőződésű, nem tartanánk ott a konszolidációban, ahol jelenleg.”⁸² Ezzel a nyilatkozattal, amely az egyetemi hallgatók soraiban mély felháborodást váltott ki, végképp eljátszotta tekintélyét.

⁷⁹ A népi írók értékeléséhez. *Irodalmi Újság*, 1955. febr. 5. 3.

⁸⁰ A „népiesség” kérdéséhez. Múlt a jelen helyett. *Szabad Nép*, 1955. márc. 20. 5.

⁸¹ ABA Sándor: Író és hatalom. *Hajdú-bihari Napló*, 1957. febr. 17. 5.

⁸² Szocializmust párt nélkül formálni nem lehet. *Hajdú-bihari Napló*, 1957. febr. 17. 12.

Igaz, több hallgatót megmentett a kicsapatástól vagy a nagyobb büntetéstől (pl. Kertész Lászlót). Politikai naivitására jellemző, hogy egy rövid nyilatkozata szerint még 1957 őszén is „az oly gazdag hagyományokra visszatekintő debreceni Ady Társaság újjászervezésén” fáradozott, amire persze nem került sor, hiszen az *Alföld* is csak 1958 végén jelenhetett meg újra.⁸³ Megjárta a Szovjetuniót Ortutay Gyula társaságában, útjukról a *Kortárs* első számában számoltak be. Az Ortutayé a hízelgőbb szöveg (*Két ablak*), Juhászé a mértéktartóbb (*Élő film*). Ő egy színes, kísérleti szélesvásznú-film vetítését csodálkozta végig, de nem hallgatta el a kísérlet hibáit sem. Van azonban a szövegben egy hamis tudatot tápláló szervilis megjegyzés: a kínai fiatalember arcán örvendező mosoly jelenik meg, amikor megtudja, hogy magyarral áll szemben. Juhász szerint ez a mosoly „a próbát állt magyarságnak szól”⁸⁴.

Egyszóval elvállalta a hatalom kirakatemberének szerepét. Az csak hagyján, hogy később Petőfit és Gagarint együtt teszi meg az emberiség példaképeinek, (*Petőfik és Gagarinok*, 1968), de költeményt áldozott *Lenin magyar testőreinek* (1957). Utolsó éveiben mégis kegyvesztett lett Debrecenben, mert Ménes János tanácselnök szűkebb köréhez tartozott, akit a Dunántúlról importált megyei első titkár, bizonyos Gódor „elvtárs” személyes okokból elűldözött a városból. Másfelől hűségnyilatkozatai ellenére élete végéig sem tudta lemosni magáról a narodnyikság bélyegét. (A szóbeszéd szerint Barta Jánost is a narodnyikság ellensúlyozására irányították Debrecenbe.) Elmondhatjuk róla, hogy életének fénykorában nem kímélte erejét, ha irodalomról, a városról vagy emberi ügyekről volt szó. Lepergett két évtized Debrecen irodalmi életében (1927–1947), amikor mértékadó szellemi vezérnek számított. Aztán változott a változó világhelyzetekben, s nem mindig előnyére. Sorsa nem mondható tragikusnak, mert a jellemszerkezetében meglévő alkalmazkodási reflexek életének második szakaszában visszatartották attól, hogy még egy harcot megvívjon eszmei identitása megőrzéséért. Világosabban fogalmazva: nem csatában bukott el, hanem megalkuvások sorozatában morzsolódott fel. Németh László, az egykori jó barát az idős Juhász Gézárt Sancho Pansa-i jellemnek nevezte, vagyis hűségét hangsúlyozta.⁸⁵ Mert megalkuvásai ellenére sem volt hitvány ember, személyesen nem ártott senkinek. Sőt, jóindulatú volt, segítőkész és a végtelenségig naiv. Ez utóbbi persze nem érdem, de talán nem is főbenjáró bűn. Segítőkészségéről néhány ún. 56-os tanítványa tudna beszélni, akiket sikerült kimentenie a karhatalom karmai közül. Jellemző, hogy hűségnyilatkozatai ellenére ő volt az egyetlen Debrecenben, aki felemelte szavát a „pufajkások” túlkapásai ellen. Levele, amelyben elítéli a múlt erőszakos fellépéseit („Elég volt ebből! Elég! Elég, örökre!), szinte az egyetlen nyilvános dokumentuma maradt annak, hogy a

⁸³ *Élet és Irodalom* 1957. nov. 29. 2.

⁸⁴ Moszkvai jegyzetek. *Kortárs*, 1957/1. 138–142.

⁸⁵ KORNIA László közlése. Az író mint egyetemi hallgatót 1958-ban fogadta Sajkódon.

karhatalom embertelen kegyetlenséggel bánt a gyanúsítottakkal. A karhatalmisták „úgy hírlík itt is, ott is – kísértésbe esnek és el-elfeledik megfélemezni az öklüket. Bizonyára azt képzelik, nem lehet másképp! Irtózatos tévedés! Lehet másképp! Sőt. Jól csak másképp lehet. Emberségesen. (...) Szabad-e megismételni azt a szégyent, hogy népünk gyermekei reszkessenek tulajdon közegeiktől?” – tette fel a kérdést, és taktikusan megengedi, hogy amit ebben a nyugodt városban hallott a túlkapasokról, azok csak „a legbadarabb rémhírek. De meggyőződésem, csakugyan történt néhány felháborító túlkapas (...) a legszigorúbban meg kell torolni, ha a rendhelyreállítók háborítják fel a közvéleményt. Még a bűnösökhöz sem szabad nyúlni egy ujjal sem, hiszen a gyanúsított utóbb ártatlannak bizonyulhat, akkor pedig mérhetetlen kárt okoz a lelkek felizgatásával minden erőszakoskodó. Egyetlen gyermeket sem szabad megütni, annál kevésbé felnőtt embert. Demokráciánk igenis legyen erős, kemény, de csak törvényes ítéleteiben, nem egyéni kegyetlenkedésben.”⁸⁶

Nincs kizárva Lévay Botond feltételezése, miszerint a háború előtt részt vett a Magyar Közösség mozgalomban, s ezzel zsarolták. Ez azonban egyelőre nem bizonyítható.

Végezetül néhány szubjektív megjegyzést. Amikor 1957 őszén évfolyamunk megismerkedett Juhász Gézával, mint tanár, mint előadó, már hanyatló ágban volt. Az órái szétfolytak, egy-két óráját felesége tartotta meg. (!?) Hezitáló, bizonytalan ember benyomását keltette, aki nem állt feladata magaslatán.⁸⁷ Halála után nem tett jót, hogy felesége és filológus lánya nem csupán emlékét igyekezett ápolni, de apologetikusan öröködött szellemi hagyatéka fölött, bizonyos tényeket elhallgatva vagy megmásítva. Juhász Izabella maradandó szolgálatot tett azzal, hogy összeállította munkásságának repertóriumát, amely kisebb fogyatékoságai ellenére jó kiindulópont életműve tüzetes tanulmányozásához, de édesapja pályaképét mindannyiszor teleologikusan rajzolta meg, mintha apja szellemi fejlődése szükségszerűen vezetett volna kommunista meggyőződéséhez. Holott egy vallásetikai alapon nyugvó, polgári radikális eszmeiségű ember szervesen sodródásáról és ezért fájdalmas eltorzulásáról van szó a kor félelmes, diktatórikus szorításában. A Juhász Géza-Emlékkönyv aránytalanságaival, hangsúlyeltolásaival riaszt. Ebben a költőt egyenrangúnak állítja be a filológussal, s eltúlozza lírájának jelentőségét, de apja „következetes” baloldaliságát is. Ismeretes, hogy Juhász Gézáné, (aki túlélte Izabella lányát) a hagyatékot – miután bizonyos anyagokat bevallottan megsemmisített – a Debreceni Irodalmi Múzeumnak adta át, de egyes leveleket, dokumentumokat Lévay Botond főiskolai tanár gondjaira bízott. A nemrég elhunyt Lévay ezekből néhány kisebb összeállítást tett közzé, s végül könyvet jelentetett meg, amely jelentős dokumentum-gyűjteménye a debreceni irodalomtörténetnek is, noha a levelek filológiai installációja itt-ott kívánnivalót

⁸⁶ ABA Sándor: *Emberségesen. Levél egy olvasótól*. Hb-i Napló, 1957. febr. 7. 2.

⁸⁷ BAKÓ Endre: *Juhász Géza emlékezete*. Hb-i Napló, 1998. júl. 11. Termés c. melléklet.

hagy maga után.⁸⁸ A Csokonai-tanulmányok közzététele is lényeges mérföldköve a hagyaték-ápolásnak. 1994-ben a Debreceni Irodalmi Múzeum három fontos tanulmánnyal emlékezett meg születésének centenáriumáról. Mindez – mai divatos fordulattal szólva – nem semmi, azonban Juhász Géza többet érdemelne ennél is. Monográfia illetné meg, amely végre sine ira et studio hitelesen és tudományos megbízhatósággal vonhatná meg életművének mérlegét. Erre a hagyatékőrző Lévay Botond sajnálatos módon nem vállalkozott, de talán lesz a jövőben irodalomtörténész, aki elvégzi ezt a feladatot.

Függelék

1. Gulyás Pál levele Juhász Gézához, 1942

Kedves Géza! (942. III. 26. Reggel ½ 8.) Egész éjszaka nem aludtam. A tegnapi események izgatottsága, betegségem árnyéka: két súlyos érv. S azt kívántam, bárcsak ne értem volna meg ezt a napot. De éjfél után, 2-3 közt, átkiáltottam a szobámba – Rozót. S a régi Rozó előjött. Készített hiperolos vizet, odault a fotelba, aztán öblögettem az egyre vérző inyet. S vékony, vézna csontváz lábszáraimat egy pillanatra fölemelve, a paplan alá kukkantva, végiggondoltam a végzetet. Nyomorult váz az életünk, nyomorult vázak vagyunk. A fölöttünk kifeszített, kiterjesztett Egyetemesség a vigasz. A család szentsége. A hűség.

Neked és nekem hűségesnek kell lennünk, még ha ők nem volnának is azok. De íly esetben ...Isten elleni kísértés, – vigyázz Géza, egy szép napon, nem is sejtve mikor, berobog Hozzád is a végzet! – De hiszen te annyi végzetet estél át, – veted ellent. Annyi csatában és annyi viharban. Mit értek én efféle mélységhez, én, a naiv untauglich?

A vers után tehát ez a prózai, utolsó mondanivalóm:

1. Az egész Gulyás-családra, a gyászba borultra, mélyen megalázó eljárásod. Épp most, mikor Móricz Zs. az etikai alapját építgeti a nyilvánosság számára. Tuba néni esete megerősíti a szabályt: Apám korrekt életét, – református tanárhoz méltó gerincességét. S Görgey Marcira is gondolj... S a Te szüleidre!

2. A református egyház súlyos csapása, – a Dóczi-intézményé, – a lányhadé. Ezeknek eszménye voltál, magas egyenletessége, – Plátója...

3. A Tóth B.-ügy után a Püspök most pláne könyörtelen lesz. Az iskolában sem ő, sem te semmi szín alatt nem maradhattok. A legkevesebb elégtétel lesz, ha át kell adnod annak a Lénynek a helyedet, akinek hűségét átlépted.

4. Ajánlom:

- a) Kérj bocsánatot efféle rapszodikus gondolataidért Gitustól;
- b) - „ - Sz. Magdától;
- c) vedd elő az Evangéliumot és Buddhát;

⁸⁸ JUHÁSZ Gézáné – LÉVAY Botond (szerk.): *Juhász Géza levelesládája* Bp.1987.

d) s egy nagy versben, nemesen. – írd meg az áttétel pletykanélküli szimbólumaival visszatérésed történetét

e) Ha mindezt hiába mondtam volna, – még ma kérj sürgős szabadságot, idegösszeroppanás címén, – Salánki Józsival beszélj, – s a Püspöknek négyszemközt meggyónva súlyos megkísértettedet, – a szabadság leteltével – egy fiúiskolába vonulj be. Vagy pedig azonnali nyugdíjazás! Azt a lányt sose lásd meg többé! A tér és idő meggyógyít. Szeretettel – Pali

U.i. Elnézést az elrántott betűkért. A szám csupa vér. – csak úgy ömlik belőle. De bárcsak ömölne ki egészen – ha a tettek megmaradna. ... Talán egy haldokló levele ez az írás...

Kedves Géza, (1942. III. 28. Debrecen)

Válassz két vers között. Ez utóbbi az előbbivel azonos módon indul, de jobbra kanyarodik. Az előbbi balra.

Vigyázz! Ha Gitu térdre borulva biztatna, hogy menj, légy szabad... Te férfi vagy, Te tartod az Univerzum oszlopát. Ilyenkor már a szerelem, a magunk idejébe, csicsergő idill, – szivárvány, – komor felhők fölött. Az Univerzum érc törvényei köteleznek, – túl csicsergésen, turbékoláson, – a férfi – törvények.

Múzsád lehet tíz és száz és ezer. Küzdhetsz is a Múza sugaraival. De Te vagy az úr.

Gondolj arra a sok-sok lányra, akik oly hittel csüngnek Rajtad. Ezekben épen Te rendítenéd meg a Szent Házasság hitét? Hiszen mindnek ez a tikos célja. Mit számít ily kollektív célhoz a Te egyéni „boldogságod”? Nagyon „boldogtalan” leszel, ha maradsz, – de győzől, s a nagy „boldogtalanság” nagy győzelem lesz.

Keress fel otthonomban, várlak, – akármikor. Rozó első napjaiban Te álltál mellettem. Nem felejtetem el. Pali.

(Az 1942. március 27-én írt verses üzenet megjelent az Alföld c. folyóirat 1968. júliusi számában, Együtt a tengeren címmel, Juhász Géának, barátomnak és sógoromnak a „Testvér gályák” emlékére ajánlással. Az 1942. március 28-án keletkezett Kiáltó szó c. vers kiadatlan.)

(A levelek eredeti példánya Lévay Botond birtokába jutott, xerox másolatuk a tulajdonos szívességéből a szerzőnél.)

2. Juhász Géza professzori pályázata 1942-ben:

Nagyméltóságú Miniszter Úr! Kegyelmes Uram! A Debreceni Tisza István Tudományegyetemen megüresedett magyar irodalomtörténeti tanszékre tisztelettel benyújtom pályázatomat. Nincs ma fontosabb szakunk, mint az irodalomkutatás:

a magyar önismeret tudománya. Népünk lelke költőinkben nyilatkozik leghiánytalanabban. Alkotásaikat idáig úgy fogta föl kitűnő kutatóink zöme, mint Nyugat fényének pusztá visszatükröződését. Nem abból indultak ki, hogy minden nép lelke külön egység, tehát az idegen hatást is eredeti hajlamai szerint fogadja be.

Tíz év óta, mióta én magam ezeket a belső törvényeket kutatom: irodalmunk magyar igényét. Ez a feladat megérdemelné, hogy fiatal tudósgárda szegődjék a szolgálatába, s épp Debrecenben: – itt a hallgatóság vérében hozza a faji ösztönt. Ez kész, hogy részt vegyek a pályázaton. Nagyobb képességűek, jobb képesítésűek akadnak nálam bizonyára, de irodalomtörténetünk elodázhatatlan feladatait én láttam meg, s némi eredménnyel idáig is dolgoztam a megoldásán.

A pályázat külső feltételeinek megfelelek: magyar állampolgár vagyok, s tiszta keresztyénszármazású. Megbízatásom esetén tisztelettel kérem 1921 óta tanári szolgálatban eltöltött éveim beszámítását. Kérésem ismételve vagyok nagyméltóságod iránt igaz tisztelettel. Debrecen 1942. november 19. (Debreceni Irodalmi Múzeum. D. X. 87. 6. 1-3)

3. *Juhász Géza levele Tildy Zoltánhoz, 1945-ben*

Kedves Barátom! Igaz tisztelettel irántad s változatlan bizalommal a Kisgazdapárt radikális programja iránt, amelyet ingathatatlanul képviselsz, be kell jelentenem, hogy elékezett számomra a döntés órája: belépek a Nemzeti Parasztpártba. Hónapok óta várták már ezt. Nem vagyok hűtlen természet, a politikában sem szeretem a párt-csereberét. Ki-ki álljon helyt, ahová került. Én Bajcsy-Zsilinszky Nemzeti Radikális Pártján át érkeztem hozzátok, s tudod, mennyit futkostam a felszabadulás első hónapjaiban, hogy szervezze meg a fejjesztett polgárságot a párt. Azt is tudod, hogy a kormányalakítástól fogva mit harcoltam mind reménytelenebbül a radikális megújulásért pártunk debreceni tagozatában. Végül felmondtunk kölcsönösen. Ti, a központban, kértétek, várjak, rendezitek a bonyodalmakat. Vártam hónapokig, noha akkor már igazán láthattam, a demokratikus Magyarország legnehezebb helyét választottam, ha veletek maradok továbbra is. Vonzott ugyan közéték, hogy ott a legtöbb menteni való értelmiség, modern kultúr hagyomány, hivatali szakismeret, de egyre inkább csüggesztett a pártba tóduló értelmetlenség, politikai érzékhiány, süket közöny, sértődött elutasítás és minden óvatlan pillanatban kígyóként felszisszenő reakció.

Az semmi, hogy az én egyéni ügyemet nem sikerült rendeznetek. Nem szorulok elégtételre: csorbítatlan fegyverrel, tiszta pajzzsal kerültem ki a „debreceni csatából”. De több ez, mint egyéni ügy, a ti színeteket védtem ott, ahol a Kisgazdapárt mai ábrázata inkább nagygazdapárt. Hónapokig vártam, hogy új vezetőséget állítottok Debrecen élére, olyat, amelyikkel együttműködhetem. Sok az országban a kisgazda „szimpatizáns” – bár még a pártlapok buzgalma is nagyrészt annyi, hogy ne csináljunk ebben a „gyemokrat” világban lehetőleg semmit, akkor biztosan nem lesz hiba. Politikátok mögé ország (? B.E.) központ, leginkább a

Tiszántúlról remélhetnek tömegeket: ott legparázslóbb a forradalmi hagyomány. Csak hogy a Tiszántúl Debrecenre néz, s a párt debreceni ábrázata ma nem Kossuth népét bátorítja. Ezt megváltoztatni, igen, ezért vártam, barátaim fejesóválása ellenére – mert ők eleve megjósolták, hogy Debrecenben minden hasztalan.

Belátom, jelenleg már csakugyan az: küszöbön a választás, nem verhetitek szét a debreceni vezérkart teljesen. Sajnálom, hogy nem tudatok érvényt szerezni szándékotoknak jóval korábban, még tavasszal. A napokban néhány órára hazarándultam Debrecenbe, ott dőlt el, hogy nem várok tovább, s az is, hogy csatlakozásomat a Parasztpárthoz nyilvánosság elé hozom.

Itt gyors segítségre van szükség. Az én tennivalóm világos: odaállni a polgárság sorai közé nyíltan, azok közé, akikre a polgárság indulatos rágalma hull. (? B. E.) Hadd tanúsítsam: a Parasztpárt ellen hangoztatott „kommunista leányvállalat” vádból egy mukk sem igaz. A látszata onnan ered, hogy a szegényparasztság s az öntudatos munkásság párhuzamos sínen rohan. Ez a két menet-alakulat fut élen, hogy megsemmisíthessük az országvesztő, régi rendszert. A kommunisták hadifelszerelése egy birodalomra vált nagy ideológia egyetemes távlata, zászlójuk a világszabadság, szervezetük kipróbált, fegyelmük példaadó. (Épp a vidéki terror fokozatos letörése tanúsítja ezt!) A Parasztpárt hátizsákjában pedig ott a legősibb néphagyomány s a legdinamikusabb lendület, nem konzerválni akarják ők a keleti kultúr-javainkat, hanem továbbfejleszteni. Mindkettőt vállalni kell, s vállalják is itt kölcsönös bizalommal vezetettek és vezetők-

Hisz a vezetőkkel nincs is baj! Minden pártközpont tudja jól, hogy *egy front* a Függetlenségi Front, s közös az ellenség: *a reakció*. A különféle pártok szerepe ugyanaz lesz még jó ideig, mint a vezérkari főnök tervében az egyes fegyvernemeké. Abban kell vetélkednünk, melyikünk küzd elszántabban, eredményesebben a reakció ellen. Túlbugzó helyi parancsnokaink öntevékenysége csupán, ha olykor huszárhoz vezetnek tulajdon gyalogságunkra és saját légi bombázóinkkal irtják tüzéségünk ütegeit.

Én nem dezertálok közületek, nem a zászlót hagyom cserben, csak fegyvernemet cserélek: a bakától a repülőkhöz. A bakék, szegények, ott vánszorognak kétségbeesésük latyakjában, gyakran visszaforduló fejjel a múlt ellebbent délibábjá felé. A Kisgazdapárt arra legbüszkébb átlagszónokai szerint, hogy legkevesebbet vét a jobbiztonság ellen. Csak hogy háborúban a testi biztonság aligha a legfontosabb. A lelkek biztosítása a fő: a világos tájékoztatás, a szilárd győzelem-tudat. Zsibbadt aggyal, bénán mímelni az együttműködést, de fűrgén, találékonyan koholni kedvetlenítő híreket – jaj, mi lenne a mi alig születő demokráciánkból, ha ezek a csapatok özőnlenék el a hadállásokat, s ragadnák magukhoz a kezdeményezést? Amit én a debreceni Kisgazda-tagozatban tapasztaltam, ritkán volt egyéb, mint tehetetlen siránkozás, vagy tétlen reménykedést, hogy „az ország zöme mögöttünk áll”. Jaj volna, ha ezek az átneveletlen tömegek küldenének többséget, s szuggerálnának

közvéleményt a parlamentbe. Nektek sem lehet – s tudom nincs is – nagyobb gondotok, mint hogy ezt meggátoljátok.

Utolsó szolgálatom a Kisgazdapárt számára: hangos tiltakozás a rossz erők tömörülése ellen. Ahol még van rá módotok, a választás előtt söpörjétek ki a pártból, aki nem képes felfogni a történeteket, s nem számol a Szovjet szomszédságával, hanem még mindig áztatja magát, hogy visszaigazíthatók Európa szívében az óramutatók. Tiszta sikert kívánok Nektek, nem túl nagy diadalt – ti sem arra vágytok, tudom. Szeretném hinni, hogy pártod legjava erőivel ezentúl is együtt harcolhatok, a közös ellenség ellen, bajtársi szívvel, mint idáig.

Budapest, 1945. szeptember 4. Tisztelő híved: Juhász Géza (*Szabad Szó*, 1945. szeptember 7. 2)

4. Zsilinszky

Azzal kezdte, parasztot ölt.
Abból a fajból származott,
amely vadászta Dózsa népét,
– s feketék dühétől a századok.
S végezte úgy, hogy vértanú lett
parasztokért, munkásokért.
Bűn mélyéről indult Zsilinszky
s a tiszta csillagokig ért.

Hajtotta a hősi szenvedély,
amit hitt, kiált érte gátra.
A német pribékeket is
pisztollyal fogadta e bátrak bátra.
Benne magasodott utolsót
a bukó úri Hunnia,
de neki már megadatott
a jövőendőért buknia.

Ha még maradt abból a régi
Magyarországból valami,
tanulja meg Zsilinszkytól
merre az út, hogy kell helyt állni.
Nevünk a térképről letűnik
ha méltatlan lesz ez a nemzedék,
s kezébe nem veszi tulajdon sorsát
a munkás, a paraszt: a Nép!

(A költemény Bajcsy-Zsilinszky Endre debreceni búcsúztatása alkalmából született. Az antifasiszta politikus hamvait 1945. május 28-án a Kossuth-szobor előtt ravatalozták fel. Juhász Géza a Nemzeti Bizottság nevében mondott beszédet. A költemény megjelent a *Debreczen* 1945. máj. 27. 1.; illetve *Néplap* c. napilap 1945. máj. 27. 6., majd némileg átdolgozva a J. G-Emlékkönyvben, 62–63. Ez alatt az 1945. május 25. dátum olvasható. Az eredeti változatot közöljük.)

ENDRE BAKÓ

An Institution in Himself: Lifework of Géza Juhász, on the 40th Anniversary of His Death

The name and personality of Géza Juhász (1894–1968) has become closely associated with the literary life of Debrecen in the 20th century. Basically, he was a teacher of literature and a critic, who later became a school superintendent, then a university professor, Csokonai scholar, representative in parliament and local government, and also president of the Ady Society and member of numerous other associations. He was often considered as a cultural institution in himself. He passed his final, maturity examinations in the renowned Debrecen Grammar School of the Reformed Church, then, following a 40 months long war zone service in the military during World War I he obtained a teacher's certificate in Hungarian and German languages and literature at the University of Debrecen. From 1922 he taught in the local secondary school for trading and received his doctoral degree in 1928. He had written numerous small monographic pieces in this period. His originally conservative literary views gradually turned more modern while politically he started to oppose the Horthy regime. His political turning led to a change of job in 1939. In 1944 Juhász took up a radical leftist position which resulted in his arrest by the Gestapo. After the war he participated, as a spokesman for left-wing parties, in local political activities and till 1948, as university professor, he did much organizing work in the cultural life of Debrecen. After the democratic parties had been banned he joined the MDP (the communist party) and later he was among the first from the ranks of the cultural elite outside the capital to support the Kadar regime. With this move he turned against both the religious world view of his youth and his own, earlier democratic principles and all this was so controversial that both he himself as well as his fellow intellectuals suffered the process. He could complete only partly the task assigned to him by the Hungarian Academy of Sciences. In the human sphere, however, he kept his naive simplicity and moral while his critical oeuvre still offers valuable gems.